

**V. ULUSLARARASI
TÜRK DİLİ KURULTAYI
BİLDİRİLERİ**

I

20 - 26 EYLÜL 2004

BİR ESKİMO DİLİNDE TÜRKÇENİN İZLERİ-I: TÜREMİŞ KELİMELER

Doç. Dr. Mehmet KARA*

Amerika yerlilerinin konuştuğu dillerde bulunan Türkçe kelimeler, yıllardan beri hem bilim adamlarının hem de dil ve kültürle ilgilenen kimselerin ilgisini çekegelmiştir. Ancak bu güne kadar Kızılderili dillerinin Türkçe ile bağlantısı üzerinde epeyce durulurken, Eskimo dillerinin Türkçeye ilişkisi konusunda pek çalışma yapılmamıştır.

Taino Kızılderililerinin dillerinde bulduğum birkaç Türkçe kelimenin diğer Kızılderili dillerinde izini sürerken, internette bir Eskimo dilinin karşılıkları İngilizce olarak verilmiş oldukça kapsamlı sözlüğüne rastladım. Yaptığım inceleme sonunda bu sözlükte birçok Türkçe kelimenin bulunduğunu fark ettim. *Interactive İñupiaq Dictionary* (İnteraktif İñupiaq Sözlüğü) adı verilen bu sözlük, İñupiaq Eskimolarına aitti. Adı geçen sözlük, Donald H. Webster ve Wilfried Zibell tarafından hazırlanmış olan *İñupiat Eskimo Dictionary* (İñupiaq Eskimoları Sözlüğü) –Fairbanks, Alaska, 1970– adlı eserden faydalanılarak hazırlanmıştır (<http://www.alaskool.org/Language/dictionaries/inupiaq/dictionary.htm>).

Daha sonra Alaska’da yaşayanların kökenleri yanında yaşadıkları coğrafya ve bu coğrafyadaki yer adları, bölge insanının kültürel ve etnik yapısı gibi konularda araştırmalarımı sürdürdüm. Ancak yaptığım çalışmaları sınırlandırma ihtiyacını duydum ve bütün Eskimo dilleri üzerine bir çalışma yapmayı bırakıp İñupiaq Eskimolarının dilinde Türkçenin izini sürmeye devam ettim.

İñupiaqça, Kuzey Alaska’da konuşulan bir Eskimo dilidir. “İñupiaq”, aynı zamanda bir veya iki Kuzey Alaska Eskimosunu ifade etmek üzere kullanılır. “İñupiat” kelimesi ise, çokluk belirtir. Yani söz konusu dilde “İñupiat”, “İñupiaqlar” demektir. Ancak üç veya daha fazla kişi için kullanılır. İñupiaqlar, Kuzey Alaska’nın kıyı bölgelerinde ve kutup bitki örtüsüyle kaplı olan daha iç kesimlerde yaşarlar. Daha iç kesimlerde yaşayan İñupiaqlar; Ren geyiği, kuş ve balıklarla geçimlerini sağlarken, kıyıda yaşayanlar; deniz memelileri, Ren geyiği, kuş ve balık avlayarak hayatlarını sürdürmektedirler. Bitki ve sebzeler, İñupiaqların günlük besin ihtiyaçları arasında çok az bir yer tutar. Geleneksel alış veriş ve takas etme, hemen her yerde yaygındır. Öte yandan bu alış veriş biçimi, diğer gelenek ve göreneklerde olduğu gibi çok canlıdır.

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

İñupiaçça, Sibiryâ Yupik ve Merkezî Yupik dilleriyle ilişkili olmakla birlikte Grönland Adasında ve Kanada'da konuşulan Inuvialuit, Inuit ve Kalaallit dillerine daha yakındır. Bu gün İñupiaçların nüfusu 13.000 kadardır. Bu nüfusun ancak 3100 kişisi İñupiaçça konuşmaktadır ve bunların çoğunluğu kırk yaşın üzerindedir. Diğerleri yaygın olarak İngilizce konuşurlar. Yazılı iletişim ve kültür dili olarak da bu dili kullanmaktadırlar. Zengin bir sözlü edebiyatı olan İñupiaççayı bazı İñupiaç yazarları, eserlerinde işletmişlerdir. Daha önceleri resimyazısı kullanan Eskimolar, 18. yüzyıldan bu yana misyonerlerin tesiriyle benimsedikleri Lâtin asıllı alfabeyi kullanmaktadırlar (<http://nmlm.gov/pnr/ethnomed/inupiaq.html>).

Kuzey Alaska'nın büyük bölümünde konuşulan İñupiaççaya en yakın dil olan İnuitçe, Kanada'da bulunan 31.000 İnuit'in 24.000'i tarafından; ayrıca Grönland'da bulunan 46.400 İnuit'in 46.000'i tarafından konuşulmaktadır. Anlaşılan İñupiaç Eskimoları, kendi ana dillerini pek koruyamamışlardır (<http://www.flw.com/languages/inupiaq.htm>).

Eklemeli dil özelliği taşıyor gibi görünen İñupiaçça ve buna yakın Eskimo dilleri, en girift ve en çetin dünya dilleri arasında sayılmaktadır. Belki de çok dilin karışımından oluşan yapay bir özellik taşımaları bunda etkili olabilir. Bu özelliklerinden dolayı, bütün çabalarına rağmen kâşiflerin ve tüccarların çok azı bu dilleri öğrenebilmişler; diğerleri - Danimarka ve Hawai dilleriyle İspanyolca, İñupiaçça ve Yupikçe kelimeleri bir arada kullanarak oluşturdukları dar bir çevreye özgü dil (jargon) ile anlaşma yoluna gitmişlerdir (<http://nmlm.gov/pnr/ethnomed/inupiaq.html>).

Araştırmalarım esnasında ilk önce İñupiaççanın Türkçe kökenli olup olamayacağı konusunda şüpheye düştüm. Bünyesinde şaşırma ifade eden *alai*; acı, üzüntü ve hayal kırıklığı ifade *anna* gibi ünlemlerin yanında özellikle Altay dillerinde yaygın olan (http://www.compmore.net/~tntr/ata_anain_natlangs.html) *ana*, *apa*, *ata* gibi akrabalık bildiren adların bulunması, zihnimi epeyce meşgul etti. Akrabalıkla ilgili kelimelerden birkaç örnek vermek istiyorum: İñu. *aanaga* "annem", İñu. *aapaga* "babam", İñu. *aapiyaba* "ağabeyim", İñu. *akkaga* "amcam", İñu. *ataataga* "dedem, büyük babam".

Clauson, *aba* kelimesinin Moğ. *abaga* kelimesinden kısalma olduğunu, *ab...* ile başlayan diğer akraba adları ve benzerlerinin de Türkçeye yabancı olduğunu, bunların bazılarının sadece bir dil grubunda bulunduğunu, ancak kökenlerinin bilinmediğini ifade eder. Araştırmacı, *ana* ve *ata* kelimelerinin Eski Uygur Türkçesi döneminde görülmeye başladığını belirtir, ancak bunların kökeniyle ilgili herhangi bir açıklamada bulunmaz (CLAUSON 1972: 5, 40, 169-170).

Dillerin aynı kökenden veya bir üst ana dileden gelip gelmediğini gösteren en önemli kıstaslardan ikisi, organ adları ve sayılardaki ortaklıktır. Bunlardaki ortaklık, dillerin aynı kökenden geldiğini önemli ölçüde belli eder. Bu konuda Türkçe ile İñupiaççanın yakınlığı veya benzerliği bulunmamaktadır.

Öte yandan isim ve sıfat tamlamalarının dizilişi, Türkçedeki dizilişin tam tersi bir yapıdadır. Sıfat tamlamalarında Türkçede önce sıfat, sonra da nitelenen isim gelir. İñupiaççada ise, önce isim sonra sıfat gelmektedir. Örnek olarak; İñu. *inikitchuq* “küçük ev, küçük oda” tamlamasında isim olan *ini* “ev, oda” önce, sıfat olan *kitchuq* “küçük” sonra gelmiştir. Bu örnekteki *ini* “ev, oda”, ET. *i:n* “vahşi hayvan ini” ile ilişkilidir. Aynı şekilde İñu. *niqipiaq* “kaliteli et” örneğinde isim olan *niqi* “et” önce, sıfat olan *piaq* “kaliteli” sonra gelmiştir. Yukarıda verilen sıfat tamlamaları, İñupiaççada bitişik yazılmıştır.

İsim tamlamasıyla ilgili olarak da bir örnek verelim: İñu. *aularuq nuna* “yer sarsıntısı” tamlamasında ana nesne olan *nuna* “dünya, yer yüzü” (< Ar. *dünyâ*) sonra, onun bir durumunu anlatan *aularuq* “hareket etme, sarsıntı” önce gelmiştir. Türkçede “sarsıntısı yer” gibi bir tamlama şekli yoktur. Yani isim tamlamasında ana varlığın bir özelliğinden veya parçasından bahsedilir ve ana varlık önce, özelliği ya da parçası ardından verilerek isim tamlaması oluşturulur.

Türkçeden çok farklı tamlama yapısı bulunan bir dilde Altay kökenli olabileceğini düşündüğümüz soru kelimelerinin varlığı dikkatimizi çekti ve bizi uzun müddet düşündürdü. Aşağıda bunlardan örnekler verilmiştir:

“**qa**” sesleriyle başlayan soru kelimeleri: *qafa* “ne zaman” (geçmiş zaman soru zamiri), *qakugu* “ne zaman” (gelecek zaman soru zamiri), *qanuq* “nasıl, ne, niçin”, *qanutun* “ne kadar; ne zamandan beri”, *qapsieik* “kaç tane”.

“**ki**” sesleriyle başlayan soru kelimeleri: *kia* “kimin”, *kia* “kim”, *kisum* “kimin”.

“**na**” sesleriyle başlayan soru kelimeleri: *naami* “nerede”, *nakiei* “nereden”, *nani* “nere, neye”, *nauf* “nere, neye”, *naukun* “hangi yolla, nasıl”.

Türkçedeki *kayı*, *kayı*, *kayda*, *kaydan*, *kaçan*, *neçe*, *neçük*, *neteg*, *negü*, *nereye*, *neden*, *kim* gibi soru kelimeleri eskisi ve yenisiyle kelime başında ortak sesleri bulundurmaktadırlar. Organ ve sayı adlarındaki farklılığın yanında soru kelimelerindeki bu yakınlık ilgi çekicidir.

Ancak küçük bir ayrıntı olarak Şinasi Tekin’e göre soru kelimelerinden “ne”nin Toharca alıntı olduğunu belirtelim (TEKİN 2001: 254–258).

İñupiaççada, genelde Asya’da yaygın olan şamanizmle ilgili şu kelimelerin bulunduğunu tespit ettik: *afatkubnaq* “şamana benzeme”, *afatkuq* “şaman, tıp insanı, tedavi eden adam, büyücü doktor”, *tuunbaq* “şamanın yardımcı ruhu; şeytan”, *tuunbaqtalık* “şaman, yardımcı ruhla tatmin edilmiş, cin, şeytan, kötü kimse, kötü ruh”.

Anılan dilde şamanizmle ilgili kelimeler bulunmakla birlikte, son örneklerden şamanlara karşı olumsuz bir bakışın bulunduğu da sezilmektedir.

İñupiaççanın bir başka özelliği eklemeli dillere bezer görünmesi, hatta bazen hiç tanınmayan kelimelerde Türkçedekilere benzer eklerin bulunmasıdır: Örnek olarak; *atuq-tuuraq* kelimesinin anlamı müzik aletidir. Bu kelimedden yapılmış *atuqtuuraqti* kelimesi-

nin “çalgıcı, müzisyen” anlamı vardır. Bu kelimeye gelen ek, Türkçedeki meslek yapan “-çI” ekine çok benzemektedir. Bununla ilgili birkaç örnek daha verelim: *afuniaqti* “avcı”, *afuyakti* “savaşçı, asker”, *aglautitaqti* “daktilocu”, *aqpaqsruqti* “koşucu”.

Türkçe -çI ekiyle aynı fonksiyona sahip olan bu ekin İñupiaqçada -si şekli de bulunmaktadır: *afaayuliqsi* “papaz, misyoner”, *iqsi* “sinsice etrafı gözetleyici/gözetleyen”, *ukpiqtuaguqatisi* “inanıcı/inanan dostlarınız”.

Aynı fonksiyondaki benzer bir ek, Saha Türkçesinde -CIt, -sIt şeklindedir: *balıksıt* “balıkçı”, *emçit* “ilâççı, hekim”, *kö mürcüt* “köçmürcü” (KİRİŞÇİOĞLU 1994: 33).

Benzer şekilde başka bir ek olan -taağ, Türkçe isimden isim yapma eki “-IİK”la fonksiyon ve anlam bakımından büyük benzerlik göstermektedir. Vereceğimiz örneklerle dikkat edildiğinde bu durum daha iyi anlaşılacaktır: *mafaqtaağ* “açık grilik”, *nutaag* “yenilik, tazelik”, *qatiqtaağ* “beyazlık” *qibeiqtaağ* “siyahlık”, *qirbiaqtaağ* “grilik”, *quqsuqtaağ* “sarılık”, *sufaaqtaağ* “yeşillik”, *sufauraaqtaağ* “mavilik”.

ET. -Ilg ekinin Sahacada diğer türevlerinin yanı sıra -taax şeklinde kullanıldığı (KİRİŞÇİOĞLU 1994: 32) dikkate alındığında, GT. -IİK ekinin İñupiaqçada -taağ şekline girerek kullanılıyor olması ihtimal dahilindedir.

Yukarıda verilen kelimelerden *nutaag* “yenilik, tazelik” örneğinde -taağ ekinin -IİK’a benzerliği çok açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü kelimenin kökü olan *nu*, Hint-Avrupa dillerine ait bir ögedir. Bu gün Farsçada *nev*, İngilizcede *new* olarak geçer.

İñupiaqça *nunagluk* “kırlık, kırsal” ile Türkçe olduğunu düşündüğümüz *qablik* (= *kablık*) “su geçirmez Eskimo çizmesi, botu; kürklü pantolon” ve *tagluk* “kar ayakkabısı” örneklerinde “-IİK” ekinin varlığı daha da açıktır.

Olımsuz bir anlam taşıyan “değil, yok” kelimeleriyle “-mA” ve “-sIz” ekleri, İñupiaqçada -chuğ (= -chuk) şeklinde bir ekle karşılanmaktadır: Genel Türkçedeki *yok* kelimesiyle bunun bir ilgisi olabilir. Aşağıda -chuğ ile biten İñupiaqça kelime örnekleri veriyoruz:

alaitchuğ “yırılmamış, yırtık değil”, *ieuitchuğ* “insanlar yok”, *iqiitchuğ* “tembel değil”, *isruitchuğ* “sonsuz, ölümsüz; kirli değil”, *paqinbitchuğ* “bulmadı”, *qieuitchuğ* “aceleci değil”, *sayaitchuğ* “güçsüz, kuvvetsiz”, *sibxibnaitchuğ* “zor değil”, *tafbitchuğ* “vefasız, güvenilmez”, *tuqunayaitchuğ* “ölmeyecekti”, *uqalaitchuğ* “dilsiz”.

uqalaitchuğ “dilsiz” örneğinin kökünde İñupiaqça “kelime” anlamına gelen *uqaliğ* (= *uqaliğ*)’ın bulunduğunu düşünüyoruz. Çünkü aynı dilde “dil” anlamını *uqağ* veriyor. Saha Türkçesinde, “dilsiz” anlamını oldukça paralel bir yapıyla *tila suoh* kelimeleri vermektedir. Buradaki *suoh*, Sahacada “değil” ve “yok” anlamlarına gelen Genel Türkçe *yok* kelimesinin bu lehçedeki biçimidir. Sahacadan aynı yapıda birkaç örnek daha verelim: *atağa suoh* “bacaksız”, *küühe suoh* “güçsüz, kuvvetsiz”, *teñe suox* “denk değil”, *xaana*

suoh “kansız”, *xaraağa suoh* “kör, gözleri görmeyen” (VASİLİEV–CARGISTAY 1995: 23, 67, 83, 102, 142, 167, 305).

Sahacadaki *xaraağa suoh* “kör, gözleri görmeyen” kelimesi ile İñupiaççada bulunan *qieitlaitchuq* “kör, gözleri görmeyen” kelimesinin aynı mantıkla yapılması çok şaşırtıcı, şaşırtıcı olduğu kadar da meraklandırıcıdır.

İñupiaçça *ieuitchuq* “insanlar yok” örneği, *yok* ile *-chuq* arasındaki benzerliği daha açık hâle getirmektedir. Bu kelimedeki *ieut*, *ieuk*’un çokluk şeklidir ve “insanlar” anlamına gelir. Aynı kelimedeki *-chuq* da “yok” anlamını vermektedir.

GT. *yok* kelimesi, Sahacada olduğu gibi diğer Kuzey lehçelerinde de aynı yapıyla “-sIz” anlamını vermek üzere kullanılmaktadır: Örnek olarak; Tuv. *arga* “usul, tarz” demektir. *argajok* ise bu lehçede “usulsüz; imkânsız” anlamlarına gelir. Tuv. *hamaan* “ilgi, alâka; ilişki” anlamındadır. *hamaançok* ise aynı lehçede “ilgisiz, alâkasız; ilişkisiz; kayıtsız, umursamaz” anlamlarına gelmektedir (ARIKOĞLU-KUULAR 2003: 6, 48).

İñupiaççanın Asya kökenli bir dil olduğunu veya Asya’da doğup gelişen ya da konuşulan dillerden etkilendiğini gösteren bazı kelimeler bulunmaktadır. Bunlardan biri, *nuna* “dünya, yer yüzü” kelimesidir. Bunun Arapça *dünyâ* ile ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Bir diğer Arapça kökenli kelime “bir şeyin üst tarafı, geminin suyun dışında kalan kısmı” anlamına gelen *qaafa*’dır. Bu kelime de Arapça *kafâ* ile ilişkili olmalıdır. Aynı kelimeyle ilişkili diğer bir örnek de *qaafani* “en üstte, tepede, başta” kelimesidir. Bu dilde *qixam qaafa* da “çatı, dam, tavanın üst kısmı” anlamını vermektedir.

Eski Hintçeden dünya dillerine yayılan bir kelime sayılan *papa* “biber” (EREN 1999: 52), Çince kaynaklı bir kelime olan *saiyu* “çay”, Soğdca unsurlar olabileceğini düşündüğümüz *timi* “vücut, ten” ve *tammabvik* “cehennem; ıstırap/acı yeri” Asya kaynaklı diğer kelimelerdir.

Ethel G. Stewart, *Dene ve Na–Dene Kızılderilileri –Cengiz Han’dan Amerika’ya Kaçan Türkler MS. 1233–* adıyla Türkçeye çevrilen eserinde, Çin gemiciliğinin çok erken zamanlarda gösterdiği gelişme üzerinde durarak milâttan önce ve sonraları Alaska taraflarına Çinlilerin yaptıkları seyahatlerden bahseder. Ona göre MS. 1230’lu yıllarda Moğol istilâsından kaçan değişik milletlere ait gruplarla birlikte Uygur Türkleri de Çin gemileriyle Alaska’ya kaçmışlardır.

Daha çok büyükçe bir kayığı ifade etmekle birlikte *kemi* kelimesinin Stewart’ın belirttiği tarihten çok önceleri XI. yüzyılda Türkler tarafından kullanıldığı biliniyor (DANKOFF–KELLY 1985: 101). Dankoff ile Kelly, bu kelimenin İngilizce karşılığını *boat*, Arapça karşılığını da *safına* olarak vermişlerdir. Aynı kelimenin geçtiği şiirin açıklamasını verirken Besim Atalay’ın “İla” ırmağının “büyük bir ırmak” olduğunu vurgulaması da dikkat çekicidir (ATALAY 1986: 235).

Kızılderili kabilelerinin bir kısmının atalarının Uygur Türkleri olduğunu dile getiren Ethel G. Stewart, Uygurların yaşadığı Tarım bölgesinin etnik bakımdan çok karışık olduğunu, Türklerin yanı sıra Soğdların, Çinlilerin, Tibetlilerin, Kitanların bu bölgede iç içe yaşadıklarını belirtir. Bölge halkının bu derece karışık olması, lingüistik durumu da çok karmaşık hâle getiriyordu. Konuşma dilleri yazı dillerine oranla büyük farklılık gösteriyordu. Konuşma dilinde Türkçe, Toharca, Çince, Soğdca, Tibetçe, Kitanca, İpek Yolu Arapçası gibi birçok dile ait kelimeler kullanılıyordu (STEWART 2000: 7, 38, 89, 119–125, 162, 173–174, 261, 279–181, 296–299, 359).

İşte bir Eskimo dilinde geçen ve yukarıda verilen Arapça, Soğdca, Çince, Eski Hintçe kelimeler ile bildiri içerisinde üzerinde duracağımız Türkçe kelimeler de bu karışık mirasın günümüze kadar gelmiş uzantıları olmalıdır.

Biz, zaman zaman ayrı ve düşmanca yaşamalarına rağmen Uygur–Karluk birliğine tarihte önemli bir yer tuttuğu için (SALMAN 1981: 176–180, 184–186) Moğol istilâsı yüzünden Alaska’ya kaçan Uygur Türkleri arasında Karluk Türklerinin de bulunduğu kanaatini taşıyoruz. Çünkü Karluk Türkleriyle ilgili araştırmaları bulunan Hüseyin Salman, bu konuda yazmış olduğu uzun makalesinde Doğu Karluklarının 12. yüzyıldan sonra Çin kaynaklarında izine rastlanmadığını belirtir (SALMAN 1981: 189). Ethel G. Stewart’ın yukarıda zikrettiğimiz eserinde Moğol istilâsı yüzünden Türklerin Amerika’ya kaçış tarihi MS. 1233 olarak verilir.

İşte 12. yüzyıldan sonra Çin kaynaklarında izlerine rastlanmayan Doğu Karlukları, 13. yüzyılın ilk yarısında Amerika’ya kaçmak zorunda kaldıkları için Çin kayıtlarından düşmüşlerdir. Karlukların Alaska’ya kaçışlarının en önemli delili Alaska’da bulunan yer adlarıdır: Karluk Köyü, Karluk Irmağı, Karluk Gölü (<http://www.ankn.uaf.edu/AEB.html>, http://www.blacktailpointlodge.com/freshwater_king_salmon.htm).

Yer adlarının anlamları çok defa bilinemediği için, Karluk adına şüpheyle yaklaşanlar çıkabilir. Ancak Alaska’da anlamı bilinen bazı Türkçe kelimeler de yer adı olarak kullanılmaktadır. Örnek olarak; 1800’lü yılların ortalarında Alaska’da yaşayan Ingalik Kızılderililerinin yaz aylarındaki balık avlama yeri olan *Chuathbaluk* adında, *baluk* kelimesinin korunduğunu düşünüyoruz. Bir başka yer adı olan *Atqasuk* (= *Atkasuk*), anlamı çok iyi bilinen iki kelimedenden oluşan bir yer adıdır (<http://alaska.bp.com/alaska/communities/northslope/atqasuk.htm>). *Atqasuk*, Türkçe *at kasuğu* “at tulumu” şeklindeki isim tamlamasından kıslama yoluyla oluşmuş bir yer adı olmalıdır. *kasuk*, Kaşgarlı Mahmut’un sözlüğünde “içine su veya süt konulan ve at derisinden yapılan tulum” olarak anlamlandırılmıştır (CLAUSON 1972: 666; DANKOFF–KELLY 1985: 131–132). Bir başka yer adı olan *Kasigluk* (= *Kasıgluk*) (<http://www.explorenorth.com/library/communities/alaska/bl-Kasigluk.htm>) da aynı sözlükte yer alan *kasuklug* “ekşitilmiş süt tulumuna sahip olan” (DANKOFF–KELLY 1985: 132) ile ilişkili

olsa gerektir. Clauson'a göre *kasuklug*, *kasuk* kelimesinden (CLAUSON 1972: 667) türetilmiş bir isimdir.

İñupiaççada kullanılan bazı Türkçe kelimelerdeki ses özellikleri de bu kelimelerin bir kısmının 13. ve 14. yüzyıl Doğu Türkçesine ait olabileceğini göstermektedir. Söz konusu kelimelerde hem bir ünlü yuvarlaklaşması bulunmakta hem de kelime sonlarındaki “-g” ünsüzlerinin sedasızlaşarak “-k”ye döndüğü görülmektedir.

İñu. *qaluk* (= *kaluk*) “balık” örneğinde, OT.’deki yuvarlak ünlülü biçim olan *baluk* (CLAUSON 1972: 335) aynen korunmuştur. Bir yer adı olan *Chuathbaluk*’ta ise OT. *baluk* daha açık bir şekilde yer almıştır. İñu. *qablik* (= *kablık*) “su geçirmez Eskimo çizmesi, botu; kürklü pantolon” örneğinde ise, “-lıg” ekinin son sesi olan “-g”, sedasızlaşarak “-k” olmuştur. Bu sedasızlaşma da OT.’de gerçekleşmiş olmalıdır.

Biz, asıl bildiri konumuz İñupiaçadaki Türkçe kelimeler olduğu için şimdilik diğer bahisleri bırakıp bunlar üzerinde duracağız. İñupiaçadaki Türkçe öğeleri morfolojik açıdan incelediğimizde iki türlü tabaka görülmektedir: Basit kelimeler, türemiş kelimeler. Bunların hepsini tek bildiride ele almak mümkün olmadığı için “türemiş kelimeler”i inceleyip “basit kelimeler”i bir başka çalışmada değerlendireceğiz. İñupiaçadaki türemiş kelimeler, Türkçe unsurların ana tabakasını oluşturmaktadır ve bunları dört grupta ele almak mümkündür:

- I. İsimden İsim Yapma Eki Almış Türkçe Kelimeler
- II. İsimden Fiil Yapma Eki Almış Türkçe Kelimeler
- III. Fiilden İsim Yapma Eki Almış Türkçe Kelimeler
- IV. Fiilden Fiil Yapma Eki Almış Türkçe Kelimeler

I. İsimden İsim Yapma Eki Almış Türkçe Kelimeler

İñupiaççada bu türün iki örneği bulunmaktadır:

1. İñu. *qablik* (= *kablık*)* “su geçirmez Eskimo çizmesi, botu; kürklü pantolon”. ET. **ka:blig* kelimesiyle ilişkili olmalıdır. Su geçirmeyen çizmelerin bir kısmı kaplıdır; içleri ayağı sıcak tutacak malzemelerle kaplanır. Kürklü pantolon da hayvan kürküyle kaplanmakta veya tamamen kürkten yapılmaktadır. Dolayısıyla bu kelimenin Türkçe olduğu anlaşılıyor.

2. İñu. *tagluk* “kar ayakkabısı”. Bu kelimenin, ET. **ta:glık* kelimesiyle ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Kar, yüksek dağlık bölgelere daha çok yağar. *tagluk*, karların daha yoğun olarak bulunduğu dağ kesitlerinde rahat yürümek ve soğuktan korunmak için ya-

* İngilizce ve İñupiaççada “i” ünlüleri bulunmadığı için, İñupiaçça-İngilizce olarak hazırlanan *İñupiat Eskimo Dictionary* (Fairbanks-Alaska, 1970) adlı eserde ve bundan faydalanılarak hazırlanan *Interactive İñupiaq Dictionary* adlı internet sözlüğünde İñupiaççaya geçen Türkçe kelimelerdeki “ı”lar “i” olarak gösterilmiştir.

pılmış özel bir kar ayakkabısı olmalıdır. Ancak bu kelimedeki ünlü yuvarlaklaşmasının açık bir sebebi görülüyor.

II. İsimden Fiil Yapma Eki Almış Türkçe Kelimeler

İñupiaççada isimden fiil yapma eki almış sadece bir kelime bulunmaktadır:

1. İñu. *akiruk* (= *akıruk*) “aykırı, zıt, ters, karşı”. Bu kelimenin ET. *arkuru* ile ilgisinin olduğunu düşünüyoruz. Clauson, *arkuçu* “aksi, ters” kelimesinden yola çıkarak *arkuru* kelimesinin *arku* isminden yapılmış bir fiil olan *arkur-*’ın zarf-fiil şekli olduğunu düşünmekte ve *turkuru* kelimesiyle birlikte kullanıldığını belirtmektedir (CLAUSON 1972: 219).

III. Fiilden İsim Yapma Eki Almış Türkçe Kelimeler

İñupiaççadaki Türkçe kelimelerin çoğunluğu, fiilden yapılmış isimlerden oluşmaktadır. Bu türün on altı örneği bulunmaktadır. Bunları da kendi içerisinde üç grupta ele almayı düşünüyoruz:

A. Bağımsız Türkçe Kelime Hâlinde Olan ve Türkçe Fiil Kökünden Türetilen İsimler

1. İñu. *akmaağ* (= *akmaak*) “çakmaktaşı”. Bu kelime, ET. ve OT. *çakma:k* kelimesiyle ilişkilidir. Aslına bakıldığında kelime başı ç- ünsüzü düşmüştür. Kelime başındaki ünsüz düşmelerine Türkçenin kuzey lehçelerinden biri olan Sahacada da rastlanmaktadır: Sah. *arbuş* “karpuz” ve Sah. *emis* “semiz” örneklerinde olduğu gibi. İñupiaççada aynı kelimenin *afmaağ* şekli de bulunmaktadır. *çakmak* ismi, Türkçe *çak-* “çakmaktaşı ve çeliği birbirine sürterek ateş yakmak; kibrit vb. ile ateş yakmak” fiilinden gelmektedir.

İñupiaççada kullanılan *akmaağ* kelimesinin sonunda bulunan fiilden isim yapma eki “-mak”ın uzun ünlü ile kullanılması bu kelimenin Türkçe olduğunun bir diğer delilidir. Çünkü *çakmak* kelimesinin sonunda bulunan “-mak” eki Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde uzun ünlülüydü (CLAUSON 1972: 408; DANKOFF-KELLY 1985: 87). *yak-* fiiliyle *çak-* fiilinin ilişkisinin bulunup bulunmadığı ayrıca düşünmeye değer.

2. İñu. *ayak* “mızrak direği/kazığı; balina avlama zıpkını”. *ayak* örneği, ET. *tayak* “destek, dayanak, mesnet” ile ilişkilidir ve Türkçe *taya-* fiilinden yapılmış bir isimdir. Bu örnekte de kelime başı ünsüzü (*t-*) düşmüştür. Kelime başında ünsüz düşmesi, *akmaağ* kelimesinde de vardı. Bu iki kelimedeki düşen *t-* ve *ç-* sesleri, ortak özellikleri bulunan seslerdir.

3. İñu. *igalaağ* (= *igalaak*) “çatı penceresi”, *igaliğ* (= *igalığ*) “çatı penceresi; pencere”. Bu kelimeler de ET. *kalık* ve *kalak* kelimeleriyle ilişkilidir.

Yakın seslere sahip olan İñu. *qaluk* (= *kaluk*) “balık” örneğinde, bu kelimelerde olduğu gibi, başta bulunan ünsüzün baskın söylenmesinden dolayı bir ünlü türemesi meydana

na gelmiş ve *ıqaluk* (= *ıkaluk*) şekli ortaya çıkmıştır. *kalık* ve *kalak* kelimelerinin İñupiaqça şekli olan *ıgalaaq* (= *ıgalaak*) ve *ıgaliq* (= *ıgalık*) kelimelerinde de benzer bir ses gelişmesi olmuş; kelime başında bulunan “g-”lerin baskın söylenmesinden dolayı başta bir ünlü türemesi meydana gelmiştir.

Clauson’a göre normalde “hava, atmosfer” anlamına gelen *kalık*, *kalı-* fiilinden gelir. Bu kelime, *kök kalık* şeklinde eş anlamlı ikileme olarak da kullanılır. *kök kalık* ikilemesinin anlamı ise, “(açık) gök yüzü”dür. *kalık*, bazı durumlarda “göğe açık herhangi bir yapı” anlamına da gelir. Öte yandan *kalık*, tek başına da “gök, gök yüzü” anlamını taşımaktadır. Clauson, *kalık*’ın “balkon” ve “pencere” anlamlarına da geldiğini belirtmiştir. Aynı araştırmacı, *kalık* ve *kalıma* örneklerinin her ikisinin *kalı-* fiilinden geldiğini ifade etmiş ve bu fiilin anlamını şöyle vermiştir: “Herhangi bir şey göğe yükselmek”. Tek yerde geçtiği belirtilen *kalıma*’nın anlamı ise Clauson tarafından “balkon” olarak verilmiş ve Arapçasının *al-ğufra* olduğu belirtilmiştir (CLAUSON 1972: 620, 622).

Şinasi Tekin tarafından yayımlanan *Maytrısimit* adlı Uygurca eserde üzerinde durulan kelime, iki şekilde geçer: *kalık* “kule; sema, gök”, *kalak* “kule; sema, gök” (TEKİN 1976: 400).

Eski Anadolu Türkçesinde bulunan *kalakla-* “dalgalanmak”, *kalaklan-* “havalanmak, kendini yüksek görmek”, *kalaklu* “yüksek, büyük”, *kalkı-* “sıçramak, hoplamak, kalkmak”, *kalkıtı-* “sıçratmak, hoplatmak” (*Tarama Sözlüğü IV* 1969: 2179, 2191) örnekleriyle Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *kalk-* fiili ve Anadolu ağızlarında geçen *kalak-II* “gelin tacı”, *kalak-III* “burun, burun ucu; boynuz”, *kalak-IX* “gurur, kibir”, *kalak-XI* “büyük”, *kalaklı* “gururlu” (*Derleme Sözlüğü VIII* 1975: 2608), *galak-I* “boynuz”, *galak-III* “burun kemiği”, *galak-IV* “kibir”, *galakla-* “ayağı takılıp sendelemek” (*Derleme Sözlüğü VI* 1972: 1897, 1898) örnekleri de aynı kelimenin (*kalık / kalak*) benzerleri ve türevleridir.

Bütün bu örnekler dikkate alındığında *kalı-/kala-* fiillerinin temel anlamı “yükselmek” olmalıdır. *kalık* “yüksek, yükselmiş” temel anlamlarıyla birlikte “gök, gök yüzü” anlamına kullanılmıştır. *kalk-* fiili de *kalı-*’tan gelmiştir. Nitekim bu fikrimizi EAT.’de geçen *kalkı-* “sıçramak, hoplamak, kalkmak” örneği desteklemektedir.

kalık ve *kalak* örneklerindeki *a ~ ı* nöbetleşmesi Türkçede seyrek de olsa vardır. İñupiaqçada *ıgalaaq* (= *ıgalaak*) ve *ıgaliq* (= *ıgalık*) şeklinde “ı”lı ve “a”lı olarak bulunması, Uygur Türkçesindeki ikili kullanımı (*kalık ~ kalak*) hatıra getirmektedir.

4. İñu. *Karluk* “Alaska’da bir yer adı”. Clauson, *karlıq* kelimesinin anlamını “karlı, karla kaplı” şeklinde vermiştir (CLAUSON 1972: 658). Bir Türk boyunun adı olan *Karluk* kelimesini “kar” ile açıklamaya çalışanların görüşünden çok Doerfer’in görüşü gerçeğe yakındır. Doerfer, karışık boy ve sülâlelerden oluşan bir boy olarak düşündüğü *Karluk* boyunun adını, *karıl-* fiiliyle ilişkilendirmektedir (SALMAN 1981: 169). Bu durumda söz

konusu kelime, bir fiilden fiil yapma ekinin ardından fiilden isim yapma eki almış görünüyor.

5. İñu. *qayaq* (= *kayak*) “deriyle kaplanmış olan ve kürekle yürütülen dar, uzun, hafif tekne; Eskimo kayığı”. *qayaq*, ET. *kayguk* “kayık” ve OT. (14. yüzyıl) *ka:yga:k* “kayık” kelimeleriyle ilişkilidir. Clauson’a göre *kayguk* ve *ka:yga:k*, *kay-* fiilinden türetilmiştir (CLAUSON 1972: 676).

İñupiaçadaki *qayaq* kelimesi, 1757 yılında Eskimocadan İngilizceye geçmiştir (<http://www.m-w.com/cgi-bin/dictionary>). İngilizceye *kayak* şeklinde isim olarak girmiş ve bu dilin özelliğinden dolayı aynı kelime hem isim hem de fiil olarak kullanılmaya başlanmış, daha sonra İngilizcede *kayaks*, *kayaker* ve *kayaking* gibi biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu kelimeler, Alaska’daki turizmle ilgili İngilizce internet sitelerinde çok yaygındır.

İñupiaçada kullanılan ve “dalgalanmış/hareketlenmiş kar yüzeyi” anlamına gelen *qayuqjaq* kelimesinin de Türkçe *kay-* fiiliyle ilişkisi olabilir.

6. İñu. *kiiraq* (= *kurak*) “kıvrık, buruşuk, kırışık, bükülmüş”. ET. *kıvırgak* “kıskaç, cimri” kelimesinin somut anlamlı biçimiyle ilişkilidir. Clauson, Eski Türkçede kullanılan *kıvırgak* kelimesinin muhtemel bir **kıvır-* fiilinden geldiğini düşünmektedir (CLAUSON 1972: 587). Ancak varsayım olan bu kelime (**kıvır-*), Türkçenin ilk devirlerine ait olmakla birlikte soyut bir anlam taşımaktadır. Söz konusu kelimenin türevlerinde somut anlam OT.’de belirmiştir: *kıvırcuk* “kıvırcık”, *kıvur-* “kıvırmak” (YÜCE 1988: 144).

İñupiaçada *kiiraq* (= *kurak*) kelimesiyle ilgili iki kelime daha bulunmaktadır: *kigiraqtuq* / *kiiraqtuq* “kıvrılan/bükülen tabanlar”.

7. İñu. *isiq* “ev/bina içindeki duman, sis”. *isiq*, ET. *isig/ısiq* “ısı, sıcaklık” kelimeleriyle ilişkili olabilir. *isig/ısiq* kelimelerinin kökü, *isi-/ısi-* “sıcaklaşmak, sıcak duruma gelmek, ısınmak” fiilleridir (CLAUSON 1972: 246; DANKOFF-KELLY 1985: 36). Clauson sözlüğünde bulunmayan *is* ve *sis* kelimelerinin Türkçenin yeni zamanlarında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır ve temelde bu kelimeler yanma veya ısınmayla ilgili olmalıdırlar.

İñupiaçada *isiq* kelimesinden *isiqsiruq* “iyice dumanla dolmuş olma, dumanla kaplanma” kelimesi türetilmiştir.

8. İñu. *patıktuq* (= *patıktuk*) “pataklar”. Çuvaşçada “baston; sopa”, Türkiye Türkçesinde ise “dayak, kötek” anlamlarında kullanılan *patak* kelimesinin Rus. batog “değnek, sopa, baston” kelimesinden geldiği yolunda bir görüş vardır (CEYLAN 1996: 139). Gerçekten bu kelime *patak* haliyle, adı anılan Türk lehçelerine Rusçadan geçmiş olabilir. Ancak biz bu kelimenin daha öncesinde Rusçaya Türkçeden geçtiğini düşünüyoruz. ET. *butı-* “budamak” fiili yanında bu fiilden yapılmış *butık* “dal –ağaç için–” biçiminde bir isim bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde Türkçe içerisinde bu ismin *butak* ve *budak*

biçimleri yaygınlaşmıştır (CLAUSON 1972: 300–302). *butak*, özellikle Kıpçakçada kullanılmıştır. Rusçaya söz konusu kelimenin Kıpçakçadan geçtiğini düşünüyoruz. Bu kelimelerdeki “dal, değnek, sopa, baston” anlamları ise; bir ağaç dalının sopa ve baston olarak kullanılabilmesinden dolayı birbirine uzak anlamlar değildir.

İñupiaqçadaki *patiktuq* (= *patiktuk*) kelimesinin ilk iki hecesinin de ET. *butık* ile ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Kelimenin bundan sonrasında İñupiaqça unsurlar devreye girmişe benziyor. Çünkü bu kelimeye “pataklar” anlamının verilebilmesi için bir fiil yapıcı unsura ve bir de zaman ekine ihtiyaç vardır. Ancak bunları Türkçenin imkanlarına göre izah etmekte zorlanıyoruz.

9. İñu. *qabruq* “kabuk; deniz hayvanı kabuğu”. Clauson sözlüğünde “kabuk” anlamına gelen ve benzer ses özelliği taşıyan bir kelimeye rastlayamadık. Clauson, “kapı” anlamındaki ET. *kapıg*, *kabag* ve “kapak, örtü” anlamındaki *kapga:k*, *kapkak*, *kapak* kelimelerinin **kap-* fiilinden geldiğini düşünür (CLAUSON 1972: 583, 584). Ancak Clauson, muhtemel **kap-* fiilinin anlamını vermemiştir. Clauson tarafından **kap-* fiilinin anlamının “kapamak, kapatmak, örtmek” olarak düşünüldüğünü sanıyoruz. Hasan Eren de *kapı* kelimesinin etimolojisi üstünde dururken bu kelimenin *kap-* veya *kapa-* fiilinden geldiğini belirtir (Eren 1999: 208). Günümüz Türk lehçelerinde *kabuk* yanında özellikle *kabık* şeklinde yaygın olan (ERCİLASUN 1991: 418–419) kelimenin de muhtemel bir **kap-* fiilinden gelmiş olduğunu düşünüyoruz. Eski Anadolu Türkçesinde “kaplamak, istilâ etmek” anlamına bir *kap-* fiili bulunmaktadır (*Tarama Sözlüğü IV* 1969: 2248).

10. İñu. *qiruk* (= *kırık*) “yakacak kuru odun; kurumuş ölü ağaç”. *qiruk* örneği, *kuru-* fiilinden türemiş bir isim olan ET. *kurug/kurıg* “kuru, kurumuş” (CLAUSON 1972: 652–653) ile ilişkilidir.

İñupiaqçada *qiruk* kelimesinden şu kelimeler türetilmiştir: *qiruksiruq* “içeriye odun taşır”, *qiruktaqtuq* “yakacak odun sağlar”.

11. İñu. *sauniq* (= *saunik*) “kemik” < ET. *süñük* “kemik”. Clauson, ET. *süñük* kelimesinin birçok söylenişi olduğu için aslı biçimini tahmin etmenin güçlüğüne değinir, ancak bazı verilerden yola çıkarak bunun *süñök* olabileceğini belirtir (CLAUSON 1972: 838–839). Araştırmacı, bu kelimenin muhtemel bir **süñ-* fiilinden yapılmış isim olduğu görüşündedir, fakat bu muhtemel fiilin anlamını vermemiştir.

12. İñu. *tikiq* “yüksük; işaret parmağı”. ET. *tikiq* ile ilişkili olmalıdır. Clauson bu kelimenin manasının tam olarak anlaşamadığını belirtmiş, ancak rahatsızlık ifade eden “batma, saplanma” gibi anlamlara gelebileceğini ifade etmiştir. Aynı bilim adamı, ET. *tikiq* kelimesiyle ilgili yaptığı açıklamada bu kelimenin “dikili, dikilmiş –elbise vb. için–” anlamına geldiğini belirtir (CLAUSON 1972: 480). Bu durumda aslında ET. *tikiq* kelimesinin “dikme, dikiş” anlamlarının da bulunması beklenirdi. Çünkü ET. *tik-* fiilinin birkaç anlamı vardır: “sokmak, içine yerleştirmek; dik bir şekilde yerleştirmek; dik hâle getirmek; ağaç dikmek; dikiş dikmek”. Bütün bunlara bakarak İñupiaqçada *tikiq* kelimesi-

nin “yüksük” ve “işaret parmağı” anlamlarına gelmesinin çok normal olduğunu düşünüyoruz. Belki eski insanlar da bir şeye işaret ederken günümüzdeki değişik milletlere ait insanlar gibi işaret parmaklarını kullanıyorlardı. İşaret parmağının İngilizcesi *index finger*’dır. Buradaki *index*, “işaret” anlamına gelmektedir. Öte yandan bu iki anlam (“yüksük” ve “işaret parmağı”), İñupiaqlarda ve bu kelimeyi aldıkları Türklere yüksüğün işaret parmağına takılarak kullanıldığına da bir göstergesi olabilir. Yüksük takılmış parmak biraz dik durur. Gösterme esnasında işaret parmağı da dik durumdadır.

İñupiaqçada bulunan ve “üç parmaklı eldiven, üç bölümlü eldiven” anlamına gelen *tikilik* kelimesinin de yukarıda yer verdiğimiz ET. *tikiglig* kelimesiyle ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bu kelime, Eski Türkçede “dikili, dikilmiş” anlamlarına geliyordu. Bu eldivenin, üç bölümü arasında dikişler bulunmalıdır.

13. İñu. *titiq* (= *tutık*) “çizgi, damga, iz, işaret”. ET. *çız-* “çizmek; çizgi çizmek; resim çizmek” fiilinin Çağataycada *sız-* şekli bulunmaktadır. *çız-* biçimi ise, sonradan ortaya çıkmıştır (CLAUSON 1972: 432). İñupiaqçadaki *titiq* (= *tutık*), ET. muhtemel bir **çızığ* kelimesinden geliyor olmalıdır. İñupiaqçadaki *tittaq* (= *tuttaq*) “çizgi, damga, iz, işaret”, aynı dilde bulunan *titiq* (= *tutık*)’ın, ses değişmesine uğramış bir başka biçimi olsa gerektir.

İñupiaqçadaki *titibaa* (= *tutibaa*) “çizer, üzerine çizgi çeker, işaret koyar” ve *titiqtuq* (= *tutuktuk*) “çizer, çizgi çeker, işaret koyar” kelimeleri de Türkçe *çız-* fiiliyle ilişkili diğer kelimelerdir.

14. İñu. *tuutuq* (= *tuutuk*) “bağlama sırumı –çerçeve vb. için–”. “Tutmak, yakalamak, kavramak” anlamlarına gelen *tut-* fiilinden yapılmış bir isim olduğunu düşündüğümüz bu kelime, ET. *tutuk* “bulutlu hava; tutulmuş dil; felç olmuş vücut; kapalı perde” (CLAUSON 1972: 451,453) ile ilişkili olmalıdır. Ancak anlamı biraz farklılaşmış durumdadır.

15. İñu. *tuvaq* (= *tuvak*) “kara ile kuşatılmış buz”. Türkçe *tugak* kelimesiyle ilgili olmalıdır. Eski Türkçede “kapak, örtü” anlamında *tug* kelimesine rastlayamadık. Bu anlamla ilgili olarak hem *tug* hem de *tugak* Kaşgarlı’nın sözlüğünde bulunmaktadır (DANKOFF–KELLY 1985: 198). Hasan Eren, *duvak* kelimesinin etimolojisi üzerinde dururken bu kelimenin OT. *tuğ* “örtü, kapak” kökünden geldiğini, “-(a)k” ekinin de küçültme eki olduğunu belirtmiştir. Eren, söz konusu kelimenin bu gün bazı lehçelerde kullanılan biçimleriyle birlikte Yeni Uygurcadaki biçimi olan *tuvak*’ı da vermiştir (EREN 1999: 124). Gerçi bu kelime, Türkçenin yeni dönemleriyle ilgilidir. Ancak *tuğ* kelimesinden yapılmış eski ve yeni türevlerde “örtmek, kapamak; örtü, kapak” ile ilgili çekirdek anlam, Türkçenin her devrinde var olagelmıştır.

Robert Dankoff ve James Kelly, *tug* kelimesini, *tu-* “örtmek, kapamak, kapatmak” kelimesinin bir türevi olarak değerlendirmişlerdir (DANKOFF–KELLY 1985: 198). Bu durumda *tugak* aslında iki yapım eki almış bir kelime sayılmalıdır. İçerisinde önce fiilden isim, daha sonra da isimden isim yapma eki bulunmaktadır.

16. İñu. *upkuuq* “kapı”. Ses özellikleri bakımından ET. *kapıg* “kapı” kelimesinden çok ET. *kapga* “büyük giriş kapısı, şehir kapısı” kelimesiyle ilişkili olmalıdır. *kapga* kelimesi, bu gün Türk lehçelerinden Çuvaşçada *hapha* “kapı” (CEYLAN 1996: 122), Kazan Tatarcası ve Kırgızcada *kapka*, Kazakçada ise göçüşmeli olarak *kakpa* biçiminde yaşamaktadır (CLAUSON 1972: 583). Emine Ceylan, Çuv. *hapha*’nın Kazan Tatarcasından (*kapka*) alındığını düşünmektedir.

B. Bir Tarafı Türkçe Olan ve Türkçe Fiil Kökünden Türetilen İsimler

İñupiaqçada kullanılan bazı kelimelerin baş tarafı başka dile aittir, ancak son kısımlarında Türkçe kelimelerin bulunduğu anlaşılmaktadır. İñupiaqçada “ağrı”yı ifade etmek üzere kullanılan kelimelerin sonu *aruq* (= *aruk*) ile bitmektedir: İñu. *anniyaruq* “ağrılı, acılı, ağrıyan, acıyan”, İñu. *amiiyaruq* “ağrılı, acılı, ağrıyan, acıyan”, İñu. *avaalaruq* “ağrıyla/acıyla havlar”, İñu. *ibbiiaruq* “ağrıyla/acıyla havlar; ağrıyla/acıyla bağırır”, İñu. *ixasrailaruq* “ağrı/acı ile ağlar; acı acı bağırır, çığlık atar”, İñu. *mabaalaruq* “ağrıyla/acıyla havlar”, İñu. *nipaalaruq* “acı acı bağırır, çığlık atar”, İñu. *quluularuq* “mide gurultusu; karın ağrısı”.

Bu kelimelerin son kısmında bulunan *aruq* (= *aruk*) kelimesinin ET. *agrıg* “ağrı, sızı, acı; acı verici, sızlatan” ile ilişkili olduğunu düşünüyoruz. *agrıg* ise, ET. *agrı*:- fiilinden türemiş bir isimdir (CLAUSON 1972: 90).

İñu. *utuqqauruq* “yaşlı, ihtiyar; eski” kelimesinin ikinci kısmında bulunan *qauruq* (= *kauruk*), ET. *karı*:- “yaşlanmak, ihtiyarlamak” fiilinden yapılmış bir isim olan muhtemel **karıg/*karug* kelimesiyle ilişkili olabileceği gibi Eski Uygurcada kullanılan *karıyuk* “yaşlanmış, yaşlı” ile ilişkili de olabilir (CLAUSON 1972: 645).

İñu. *iyabijhaq* (= *iyabijhaq*) “bıçak kını” kelimesinin son kısmında bulunan *bijhaq* (= *bijhak*), *bıç*- “kesmek” fiilinden yapılmış ET. *bıçak* “bıçak” ile ilişkili olmalıdır (CLAUSON 1972: 292–294). İñupiaqçada yine “bıçak kını” anlamına gelen *yabisrhaq*’taki *bisrhaq* (= *bisrhak*) da aynı kelimenin bir başka şeklidir.

C. Bir Tarafı Türkçe Olan ve Türkçe İsim Kökünden Türetilen İsimler

Yukarıda İñupiaqçada kullanılan bazı kelimelerin baş tarafının başka dile ait olduğunu, ancak son kısımlarında Türkçe kelimelerin bulunduğunu belirtmiştik. Bu örnekler, fiil kökünden yapılmış isimler şeklindeydi. İñupiaqçada kullanılan bazı kelimelerin son kısmında ise isimden isim yapma ekiyle yapılmış isimler bulunmaktadır. Bu isimlerin, “ikisi beraber, ikisi birlikte” anlamına gelen ET. *ikegü* (CLAUSON 1972: 105) ile ilişkili olduğunu düşünüyoruz: İñu. *aniqatigük* “kardeş çifti, ikiz”, İñu. *aullaqatigüksut* “onlar birlikte ölür”, İñu. *ieuuqatigük* “aynı günde doğmuş iki kişi, gündeş”, İñu. *ixisaqatigüksut* “onlar birbirine öğretir”, İñu. *piqatigüksut* “birlikte, beraber”, İñu. *piqatigüktuk* “birlikte, beraber”.

ET. *ikegü* ise, sayı adı *iki* ile, sayılara gelen ve birliktelik ifade eden isimden isim yapma eki “-*egü*”nün birleşmesinden meydana gelmiştir.

IV. Fiilden Fiil Yapma Eki Almış Türkçe Kelimeler

Bu türün tek örneği bulunmaktadır:

1. İñu. *qupiruaq* (= *kupiruk*) “koparır, yarar, kırar, böler”. *qupiruaq*, ET. *kop-* fiil kökünden yapılmış bir fiil olan *kopur-* “kaldırmak, yukarı kaldırmak, yükseltmek” (CLAUSON 1972: 586) ile ilişkili olmalıdır. Ancak bu fiilin “koparmak” şeklindeki anlamı, Türkçenin daha sonraki dönemlerinde ortaya çıkmışa benziyor. Çünkü bu anlam, Eski Türkçede bulunmuyor. Yerde köklü bulunan bir şeyi söküp çıkararak bir kimse, o nesneyi hem yukarı kaldırır hem de koparır. “koparmak” anlamına geçiş, bu şekilde bir anlam ilişkisinden doğmuş olsa gerektir. Burada ilginç olan, İñupiaqçada kullanılan bir Türkçe kelimenin, Türkçenin ilk devresinden sonraki dönemlerde ortaya çıkan anlamını taşımasıdır.

qupiruaq (= *kupiruk*) “koparır, yarar, kırar, böler” kelimesinin son kısmında bir geniş zaman ekinin bulunması gerekir. Bu kısım, İñupiaqçaya ait bir unsur olmalıdır.

İñupiaqçada “koparmak, yarmak, kırmak, bölmek” anlamına gelen *quppaq* (= *kup-pak*) örneği de ilginçtir. Bu örnekte mastar eki “-mak”ın varlığı ortadadır. *quppaq* (= *kup-pak*)’ın da Türkçe *kopurmak* ile ilişkili olduğunu, ancak söz konusu kelimeye bir hece düşmesi meydana geldiğini düşünüyoruz.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İñupiaqçadaki Türkçe öğeler ve bunların giriş yollarıyla ilgili varsayımlarımızı şöyle sıralayabiliriz. Bu varsayımlar; kelimelerle alakalı olmayıp bunların giriş yollarıyla ilgilidir:

1. İñupiaqça içinde gelişen alt türevleri hariç, bu dildeki Türkçe türemiş kelimelerin sayısı yirmi beş (25)’tir.

2. İñupiaqlar; Alaska’nın çok eski yerlileri olabilir ve bu dildeki Türkçe kelimeler, Asya’dan Alaska’ya geçen Türklerin dilinden alınmış olabilir.

3. İñupiaqlar; Alaska’nın çok eski yerlileri değil de Asya’dan göçmüşlerse, İñupiaqçadaki Türkçe kelimeler, İñupiaqların Asya’da yaşadıkları dönemde Türklerden aldıkları kelimeler olarak kabul edilebilir ve bu kelimeleri, Amerika’ya geçtikten sonra da muhafaza etmiş olabilirler.

4. İñupiaqlar; Türkçe öğeleri, Türklerle siyasî ve kültürel işbirliği yapmış ve onlardan kelime almış bir başka kavmin dilinden de almış olabilirler.

5. İñupiaqlar, değişik sebeplerden dolayı hep Türklerle iç içe yaşamış bir kavim olabilir ve Asya’dan Alaska’ya da birlikte geçerek yaşamaya devam etmiş olabilirler. Bu kelimeler de onların ortak yaşantısının mirası olarak günümüze kadar yaşayagelmiş olabi-

lir. Nitekim son yıllarda yapılan bazı araştırmalarda bu geçişin özellikle Moğol akınları sırasında olduğu ortaya konulmuştur. Bu araştırmalarda bir grup Uygur Türkünün Tunguzlarla ve başka milletlerden olan topluluklarla birlikte Moğollardan kaçararak Alaska'ya geçiştiği vurgulanmıştır (STEWART 2000: 7, 38, 89, 119–125, 162, 173–174, 261, 279–181, 296–299, 359). Zaman zaman ayrı ve dūřmanca yaşamalarına rağmen Uygur–Karluk birlikteliği tarihte önemli bir yer tutar. Alaska'daki *Karluk* yer adını da dikkate alarak bu geçişte Uygur Türklerinin yanı sıra Karluk Türklerinin de rol aldığını dūřünüyoruz. Dolayısıyla bu kelimeler, Uygur ve Karluk Türklerinden kalma kelimeler olarak dūřünülebilir.

6. *nuna* “dünya”, *timi* “ten, vücut”, *qaafa* “bir şeyin üst kısmı”, *tammabvik* “cehen-nem” örnekleri; İñupiaqçadaki Türkçe kelimelerin Uygur–Karluk Türkleriyle ilişkisini gösterecek diğer veriler olarak değerlendirilebilir. Verilen kelimeler, Arapça ve Soğcadır. Eski Uygur Türkleri, Sođcadan bazı kelimeler almışlardı. Karluklar, Araplarla Çinliler arasında yapılan savaşta Arapların yanında yer almışlardı. Arapça kelimeler de bu dönemde ve sonrasında Karluk Türkçesine girmiş kelimelerin İñupiaqçaya geçmiş biçimleri olabilir. Ancak Arapça kelimelerin, İpek Yolu tüccarları aracılığıyla Uygurlar veya bölgedeki diğer milletler tarafından alındıktan sonra değerlişik iletişimlerle Alaska'da yaşayan İñupiaq Eskimolarının diline geçmiş olması da muhtemeldir.

7. Eđer çok önceleri Altay kavimleri ve bunlar arasında Türkler, Alaska'ya geçmiş iseler, o zaman bu Türkçe ögelerin bir kısmının daha eski Türkçe döneminden kalmış olduğu da dūřünülebilir. Toplumlar birbiriyle farklı zamanlarda iletişim içinde olabilmektedirler. Buna paralel olarak kelime alış verişleri de birkaç farklı zaman diliminde gerçekleşiş olabilir.

8. İñupiaqlar ve diğer Eskimo gruplarıyla Türklerin kültür ve dil ilişkileri konusunda daha derin araştırmaların yapılmasının faydalı olacağını dūřünüyoruz.

KISALTMALAR

Çuv.	: Çuvaşça
EAT.	: Eski Anadolu Türkçesi
ET.	: Eski Türkçe
GT.	: Genel Türkçe
İñu.	: İñupiaqça
Moğ.	: Moğolca
OT.	: Orta Türkçe
Sah.	: Sahaca
Tuv.	: Tuvaca

KAYNAKLAR**Basılı Kaynaklar**

- ARIKOĞLU, Ekrem, KUULAR, Klara, 2003, *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ATALAY, Besim, 1986, *Dîvânü Lûgati't-Türk Tercümesi III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet, 1968, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- CEYLAN, Emine, 1996, *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*, Simurg, Ankara.
- _____, 1997, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- CLAUSON, Sir Gerard, 1972, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press.
- ÇAĞATAY, Saadet, 1988, "Türkçede ñ-g Sesine Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1954*, 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 15-30.
- DANKOFF, Robert-James KELLY, 1985, *Mahmûd al-Kâşgarî-Compendium of the Turkic Dialects (Dîvân Lugât at-Türk)*, Part III, Harvard University Office of the University Publisher.
- Derleme Sözlüğü VI, VIII*, 1972, 1975, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DİLÂÇAR, A., 1968, "Orta İnanca-Türkçe İlişkileri", *XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler-1966*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 153-158.
- DOERFER, Gerhard, 1976, "Proto-Turkic: Reconstruction Problems", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1980-1981*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 30-39.
- ERCİLASUN, Ahmet B. vd., 1991, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü-I (Kılavuz Kitap)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EREN, Hasan, 1999, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım Evi, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer, 1994, "Göktürk Anıtları İle Yaşayan Üç Lehçemizin (Halaç, Çuvaş ve Saha/Yakut) Tarihî İlgi Düzeni", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten-1990*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 55-64.
- KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih, 1994, *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler-1966*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 153-158.
- ÖGEL, Bahaeddin, 2000, *Türk Kültür Tarihine Giriş IV*, Kültür Bakanlığı Yayınları/638, Ankara.

- SALMAN, Hüseyin, 1981, "VII. ve X. Asırlar Arasında Önemli Türk Boylarından Karluklar ve Karluk Devleti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 15, s. 169–206.
- STEWART, Ethel G. (Çeviren: Eşref Bengi ÖZBİLEN), 2000, *Dene ve Na–Dene Kızılderilileri –Cengiz Han'dan Amerika'ya Kaçan Türkler MS. 1233–*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Tarama Sözlüğü IV*, 1969, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TEKİN, Şinasi, 1976, *Uygurca Metinler–II–Maytrisimit*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- _____, 2001, *İştikakçının Köşesi –Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler–*, Simurg, İstanbul.
- TEKİN, Talât, 1975, *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- THIBERT, Arthur, 1972, O.M.I., *English–Eskimo, Eskimo–English Dictionary*, Canadian Research Centre for Anthropology, Saint Paul University, Ottawa.
- WEBSTER, Donald H., ZİBELL, Wilfried, 1970, *Iñupiat Eskimo Dictionary*, Fairbanks, Alaska.
- VASİLİEV –CARGİSTAY–, Yuriy, 1995, *Türkçe – Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YÜCE, Nuri, 1988, *Mukaddimetü'l–Edeb–Hvarizm Türkçesi İle Tercümelî Şuşter Nüshası –Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks–*, Ankara.

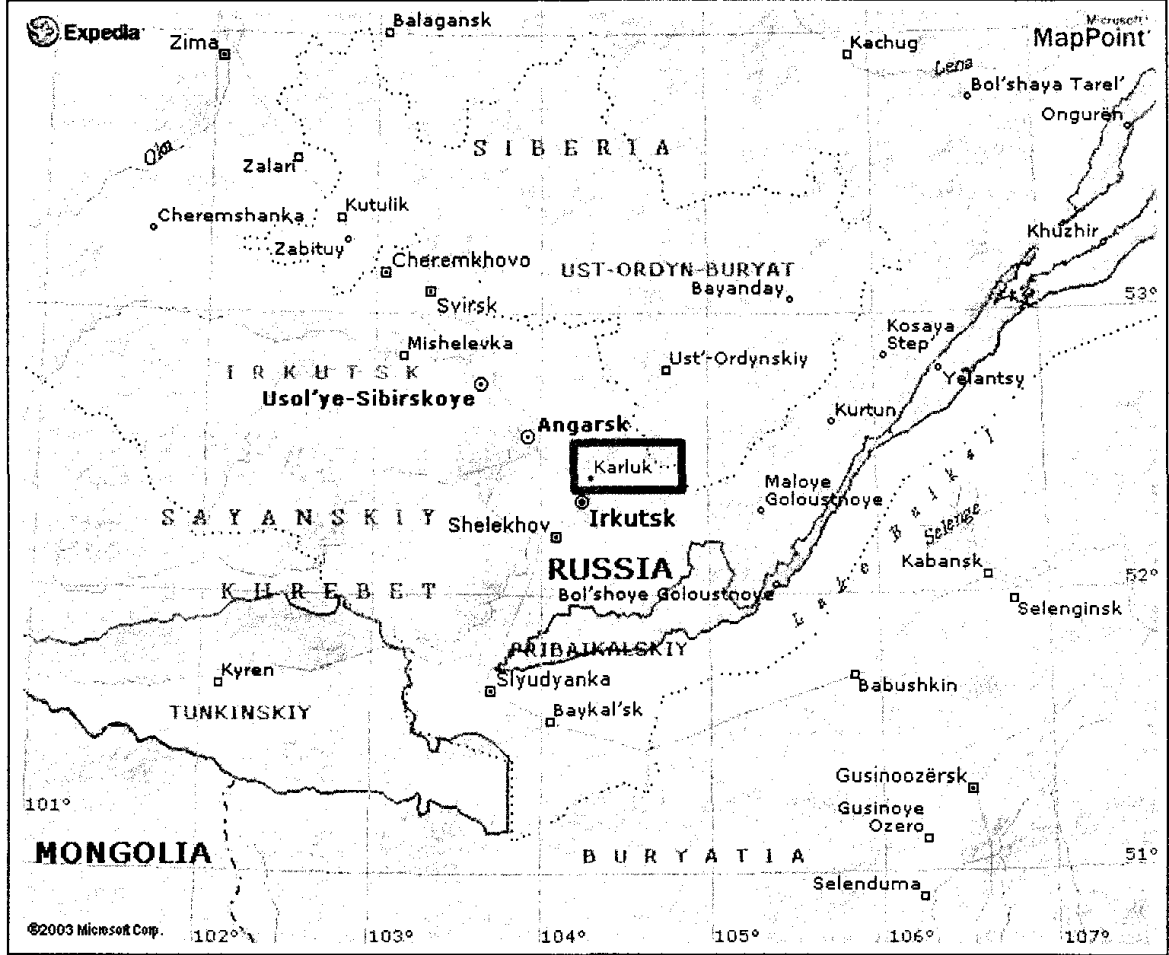
İnternet Kaynakları

- <http://www.alaska.com/akcom/trivia/trivcom/symbols/story/1793574p1909362c.html>
- http://college.hmco.com/history/readerscomp/naind/html/na_003700_beringstrait.htm
- <http://www.blackwell-synergy.com/links/doi/10.1046/j.1469-809.2003.00035.x/abs/>
- <http://www.blackwellsynergy.com/links/doi/10.1046/j.14691809.2001.6530245.x/abs/>
- http://college.hmco.com/history/readerscomp/naind/html/na_011300_eskimo.htm
- http://www.turkleronline.com/turkler/sahalar/tofalar/tofa_2002deki_sayilari.htm
- http://www.turkleronline.com/turkler/turkler-karluklar_karluklarinsikayeti.htm
- <http://www.explorenorth.com/library/communities/alaska/bl-Chuathbaluk.htm>
- http://www.turkleronline.com/turkler/turkler_karluklar_ensonnezaman.htm
- http://www.turkleronline.com/turkler/turkler_karluklar-karluklarkimdir.htm
- <http://www.explorenorth.com/library/communities/alaska/bl-Atqasuk.htm>
- <http://www.explorenorth.com/library/communities/alaska/bl-Kasigluk.htm>
- http://www.encyclopedia.com/html/section/Eskimo_ContemporaryLife.asp

http://www.turkcleronline.com/turkler/turkler_karluklar_karlukulkesi.htm
<http://www.alaskool.org/Language/dictionaries/inupiaq/dictionary.htm>.
http://www.encyclopedia.com/html/section/Eskimo_EskimoCulture.asp
http://www.alaskool.org/language/inupiaqhb/Inupiaq_Handbook.htm
<http://www.alaskool.org/language/manytongues/ManyTongues.html>
http://www.encyclopedia.com/html/section/Eskimo_EskimoLife.asp
<http://www.chathamma.com/iditarod/Teachers/AlaskanPeople.htm>
<http://www.state.ak.us/adfg/wildlife/region2/hunting/kodiak13.htm>
http://www.blacktailpointlodge.com/freshwater_king_salmon.htm
<http://alaska.bp.com/alaska/communities/northslope/atqasuk.htm>
http://www.blacktailpointlodge.com/freshwater_king_salmon.htm
http://www.radikal.com.tr/veriler/2002/08/20/haber_47154.php
<http://www.themoscowtimes.com/stories/2000/07/22/051.html>
<http://www.alutiiqmuseum.com/education/alutiiqlanguage.htm>
<http://www.geocities.com/kocatepetarihcileri/isoncesi10.html>
<http://www.outdoorsdirectory.com/magazine/steelhead.htm>
http://www.alaskool.org/language/central_yupik/yupik.html
http://www.compmore.net/~tntr/ata_anain_natlangs.html
http://www.compmore.net/~tntr/ata_anain_natlangs.html
<http://www.russia-ic.com/eng/Travel/ethnicities1.html>
<http://groups.yahoo.com/group/turkc-l/message/105>
<http://www.encyclopedia.com/html/E/EskimoA11.asp>
<http://inquiryunlimited.org/timelines/histNatAm.html>
http://www.hurgokbayrak.com/yeni_sayfa_135.htm
<http://www.encyclopedia.com/html/E/Eskimo.asp>
<http://www.tarihci.subnet.dk/0015karluklar.htm>
<http://www.encyclopedia.com/html/i1/igloo.asp>
<http://www.fotuva.org/newsletters/fot20.html>
<http://www.nativeamericans.com/Eskimo.htm>
<http://www.turan.tc/turktar/karluk/index.htm>
<http://www.trussel.com/prehist/news94.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/california.htm>

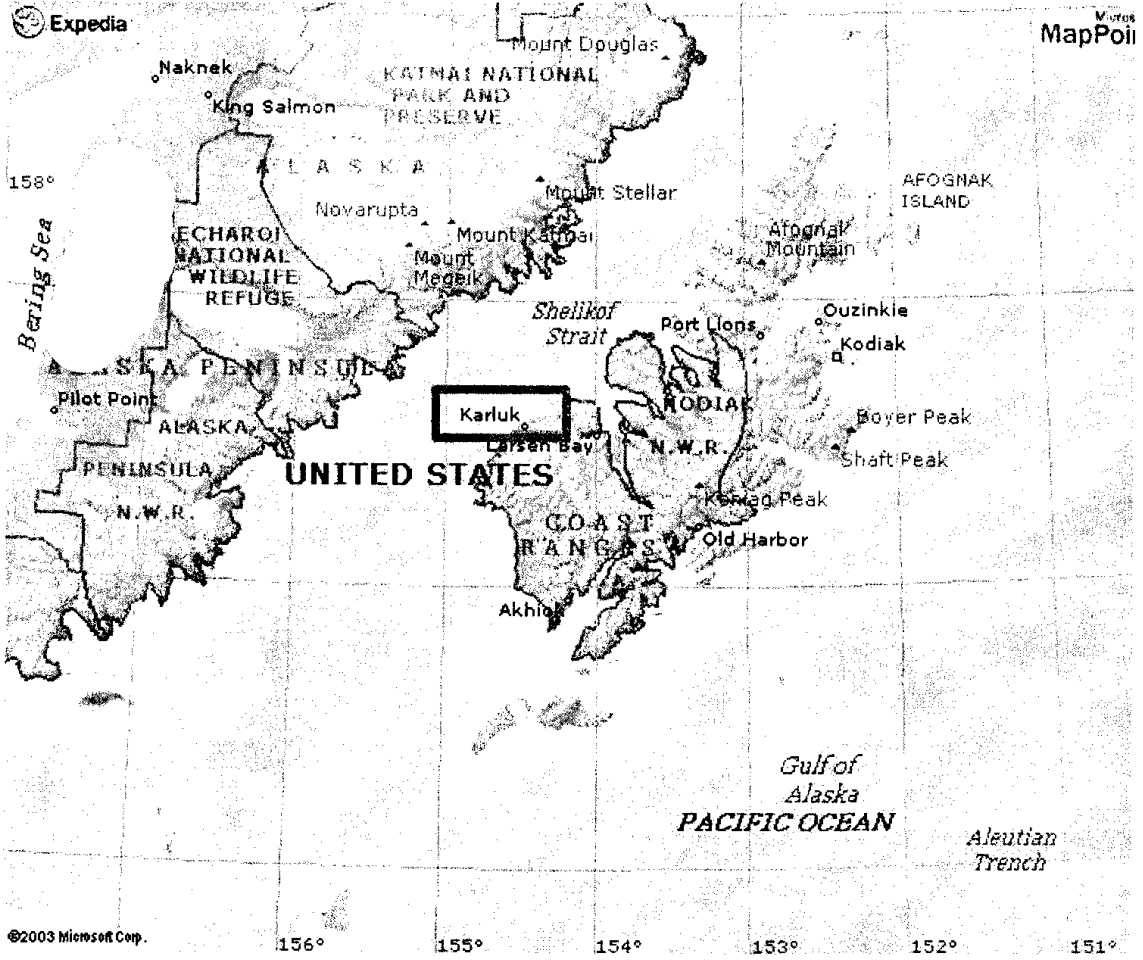
<http://www.nativearts.8m.com/amerika.htm>
<http://nnlm.gov/pnr/ethnomed/inupiaq.html>
<http://www.ilovealaska.com/Alaska/Karluk/>
<http://www.nativearts.8m.com/kuzeyb.htm>
<http://www.flw.com/languages/inupiaq.htm>
<http://www.onewheel.org/docs/inupiat.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/gamer.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/kuzey.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/moay.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/moay.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/yayla.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/cultur.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/tarih.htm>
<http://www.nativearts.8m.com/irklar.htm>
<http://www.uaf.edu/anlc/languages.html>
<http://www.m-w.com/cgi-bin/dictionary>
<http://www.amatorce.de/karluklar.htm>
<http://tarihce.4t.com/karluklular.htm>
<http://www.uaf.edu/anlc/langs/i.html>
<http://www.uaf.edu/anlc/stats.html>
<http://www.ankn.uaf.edu/AEB.html>
<http://www.turkhaber.org/69.html>

EKLER

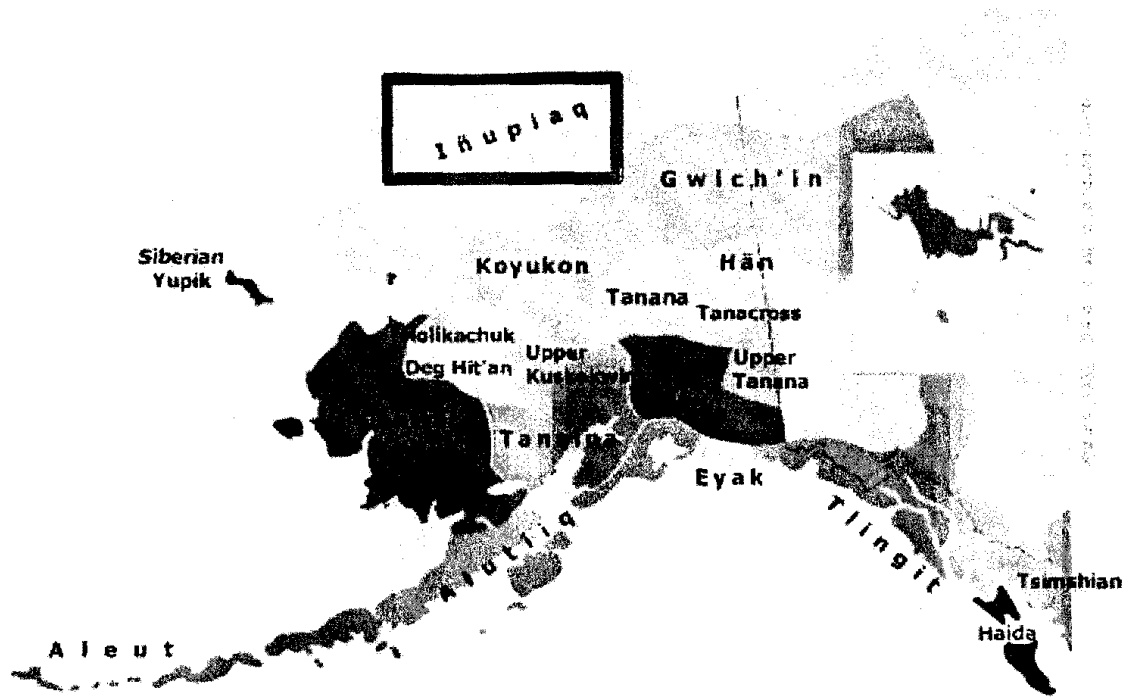
Ek-1: Asya Karluklarının bulunduğu yeri gösteren harita.

(<http://www.expedia.com/pub/agent.dll?qscr=mmfn&plce1=karluk&wpst1=1&rtbl=0®n1=2&cnty1=4&subm=1&fmap=1&&tpid=1&&zz=1098008822360&>)

Ek-2: Amerika (Alaska) Karluklarının bulunduğu yeri gösteren harita.

(<http://www.expedia.com/pub/agent.dll?qscr=mmfn&plce1=karluk&wpst1=1&rtbl=0®1=2&cnty1=4&subm=1&fmap=1&&tpid=1&&zz=1098008822360&>)

Ek-3: İñupiaqların yaşadığı yeri de gösteren basit bir Alaska haritası.